

SZEMLE

Kisebbségek nyelvhasználata

**Dél-alpesi ősbajor-osztrák dialektusok Maria Hornung
lexikológus-műhelyében**

Zeillinger, Gerhard: Österreichisches Alphabet – Maria Hornung (1920-2010)
= *Literatur und Kritik*. 2010. 447.no. 103-110. p.; *Pohl, Heinz D.: Erinnerungen an
Univ.-Prof. Dr. Maria Hornung.* = *Wiener Sprachblätter*. 60.
Jg. 2010. 3. no. Kk / www.muttersprache.at/? 1256 p.

A kilencvenévesen Bécsben eléggé elhagyatva elhunyt Maria Hornung, emeritus professzor eredményekben gazdag pályája százados mélységeket szel át néptörédek életana, sorsfonala mentén, egyben rendkívüli tanulságokkal szolgál a nyelvsziget-kutatás történeti politikuma szempontjából, melyet a náci korszak népi-faji ragadozószellemé saját kétes eszközeként használt. Hornung asszony a korai nemzetiszocialista tájékozódásától függetlenül később nagynevű dialektológus, Eberhard Kranzmayer (1897-1975) tanítványaként, majd mint munkatársa a bécsi egyetemen érdeklődéssel fordult az Alpok térségének bajor-német archaikus dialektusai irányába Burgenlandtól Vorarlbergig. Elsősorban mégis Délkelet-Tirol vagy lényegében a Dolomitok nyelvszigeteivel foglalkozott. 1964-ben habilitált a kelet-tiroli dialektusok előzetes felmérésével (*Mundartkunde Osttirols*, 1964), évtizedek múltán pedig elkészült monográfiájával: *Die deutschen Sprachinseln in den Südalpen – Mundarten und Volkstum* (Hildesheim, 1994), amely a régiókat összefoglalóan tárgyalja. Gyűjtőterepe részint a Trento/Trienttől délkeletre, a Vicenza város feletti kiterjedt fennsíkon fekvő „Hétfalu” körzetére /*Sette Comuni/Sieben Gemeinden* (ma Vicenza megye, Veneto régió), részint pedig a Karni-Alpok déli lejtőin elhelyezkedő településfoltokra (Belluno megye, szintén Veneto régió, illetve Udine megye, Friaul régió) terjedt ki. Ezek zömmel eldugott hegyi falvak (a „Hétfalu” mai központja, Asiago 6 000-es lélekszámú városka, turistacentrum), részben első évezred körüli freisingi bajor telepítésből az innicheni káptalan birtokain, részben a Karintiába telepedett bajorság másodkirajzásai. Nem tartoznak az Ausztriától 1918 után elcsatolt Dél-Tirol területéhez. Az első megtelepedők több esetben vas-, ólom-, ezüst-lelőhelyek kiaknázására érkeztek.

Az archaikus nyelvszigetek léte modern kutatásuk előtt sem volt ismeretlen, de a laikus vélekedések jobb híján a népvándorlás-kori cimbe-
rekkel hozták őket kapcsolatba, ennek nyomán a topográfia „cimber ré-

gióként” kerültek köztudatba. A fiatal Kranzmayer sejtette meg először a bajor-osztrák kapcsolatot, amikor az első világháborús olasz fronton a sajátos idiómát használó foglyokkal találkozott. A „Hétfalu” története legendás a régió nagybirtokainak terjeszkedésével szemben kivívott, kanton-jellelű autonómia („parasztköztársaság”, 1310) révén, amely fennállt egészen a napóleoni behatolásig (1807), miközben élvezői időközben a Velencei Köztársaság alattvalóivá lettek, és mint ilyenek kerültek 1796-ban, a Campo Formio-i békével hetven évre – az olasz egység kivívásáig – Ausztriához. Ötszáz éves autonómiája segítette a településláncot őfelnémet elemeket is felmutató ősi nyelvváltozata fennmaradásához, amit nem kezdhetett ki a 19. században az osztrák hivatali bürokrácia tudatlan buzgalma sem a lakosság olasz alfabetizálásával. Létében rendítette meg viszont az első világháborús olasz-osztrák „hegyi háború” pusztítása, melynek során első-sorban épp a „cimber” falvakat evakuálták. A háború után sokan nem tértek vissza, Észak-Olaszország szerte szétszóródtak és felszívódtak a domináns nyelvi környezetben. A visszaköltözőkre pedig a Mussolini-éra durva olaszosítása várt, mint mindenütt az északi régióban. A nyelvet a félreesőbb szegletekben mégis valamilyen szinten máig megőrizték. – A „Hétfalu”-énál eredetileg is alacsonyabb lakosságú „Karni-szigetek”: Sappada (Bladen, Pladen, Plodn), illetve a délebbi Sauris (Zahre) története a fentiekhez hasonló, helyi nyelvük viszont a 20. századelőig intakt maradt. Az osztrák határhoz közeli, ma Paluzza községhez csatolt Timau (Tischlbong, Tischelwang) „cimber” nyelve szimbiózisba került a retoromán rokon friuli regionális nyelvvél.

*

Maria Hornung kezdetben Kranzmayerrel közös, utóbb önálló gyűjtőútjain mentette, ami még menthető volt. Sok tekintetben a munkájának köszönhető a nyelvhasználat és a kulturális örökség mai revitalizálásának lehetősége, amely tartományi, regionális és európai támogatással megkezdődött és jó úton halad. Munkásságának másik fő területe az Osztrák Tudományos Akadémia lexikológiai intézetéhez kötődik. Idekapcsolódva dolgozta fel az osztrák családnév-anyagot: *Lexikon österreichischer Familiennamen* (1989, új kiad. 2002), valamint Sigmar Grünerrel közösen, a bécsi osztrák dialektust is: *Wörterbuch der Wiener Mundart* (1998; bőv. 2002). Ennek hozadéka az a felismerés is a professzorasszony számára, aki – az anglisztikát, illetve a romanisztikát is elsajátítva, egész munkássága során a multikulturalitás talaján állt: a sok szláv, olasz stb. ötvöződő bécsi dialektus összetett nyelvi karaktere a záloga máig kitartó elevenségének. Mindez szöges ellentétben áll a hasonló kutatások korábbi, sovén autarkias módszertanával. Az erre már jóval régebben létrehozott akadémiai bizott-

ság keretében másik tanítómesterével, Eberhard Dolmayerrel, illetve többemagával vett részt az 1970 óta megjelenő *Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich* szótárállalkozásában, melynek eddigi öt kötete az anyag felénél tart.

Maria Hornung férjével, Herwig Hans Hornunggal közösen (aki egész pályáján munkatársa is volt) 1972-ben megalapította a „Nyelvsziget Társaságot”, 1982-ben pedig az Osztrák Nyelvsziget-múzeumot, amely a maga nemében unikális formában állít emléket a széttöredező, elszivárgó perem- és sziget-kultúráknak. Ezekkel a kezdeményezésekkel az alapítók nem annyira a szűk szakmai közönségre számítottak, mint inkább az eltűnőben lévő archaikus kultúrák elszármazottai, barátai számára kívántak fórumot, találkozási lehetőséget teremteni, illetőleg nem utolsósorban hozzájárulni az ismeretterjesztéshez az oly kevés figyelmet keltő témakörben. Az idős Maria Hornungot a szakma természetesen a maga nagy doyenne-jeként tisztelte, a dialektus- és névkutatás nemzetközi szintéren becsülte. Magyar vonatkozásként ld. Horváth Mária: Mundart und Name in Sprachkontakt, in: *Festschrift für Maria Hornung zum 70. Geburtstag* (Wien, 1990), illetve korábban magyarul: *Nyelvek és nevek* Batthyány I. Ádám családjában, in: *Névtani Értesítő* 11(1986), 19-27 és 16(1994).

Komáromi Sándor